

علت‌شناسی جرم فرار از خدمت

کارکنان نیروهای مسلح

امیر باقری فرد

علیراحی

سید امین میرزایی

سرشناسه	:	باقری فرد امیر، ۱۳۶۵
عنوان و نام پدیدآور	:	علت شناسی جرم فرار از خدمت کارکنان نیروهای مسلح / نویندگان: امیر باقری فرد علی بیگی، سید امین میرزایی
مشخصات نشر	:	تهران: فانوس دنیا، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	:	۱۷۳ ص. ۳۰۰.۰۰۰ ریال
شابک	:	۹۷۸-۶۲۲-۶۰۹۷-۴۵-۱
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
موضوع	:	نظام وظیفه -- قوانین و مقررات -- ایران -- مقررات کیفری
رده بندی دیویی	:	۳۵۵/۲۲۴۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	:	۵۸۰۹۱۷۶

www.fanoosedonya.ir
Fanoos.donya@yahoo.com

علت شناسی جرم فرار از خدمت کارکنان نیروهای مسلح

مؤلفان: امیر باقری فرد، علی بیگی، سید امین میرزایی

طرح جلد: صدیقه شاه میرزایی جشقانی

انتشارات: فانوس دنیا

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۸

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۰۹۷-۴۵-۱

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۳۰۰.۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

مقدمه	۱
بخش اول: کلیات	۱۱
فصل اول: تبیین مفاهیم و شناخت اصطلاحات	۱۱
فصل دوم: تاریخچه خدمت سربازی در ایران	۲۵
بخش دوم: اقسام و ارکان جرم فرار از خدمت	۳۱
فصل اول: فرار از خدمت در زمان صلح	۳۷
فصل دوم: فرار از خدمت در زمان جنگ و درگیری‌های مسلحانه	۵۳
بخش سوم: علل و عوامل وقوع جرم فرار از خدمت	۷۳
فصل اول: علل درون سازمانی جرم فرار از خدمت	۷۳
فصل دوم: علل برون سازمانی جرم فرار از خدمت	۸۷
فصل سوم: عوامل درون فردی مؤثر بر جرم فرار از خدمت	۱۰۱
بخش چهارم: ضمانت اجراهای تقنینی جرم فرار از خدمت	۱۱۱
فصل اول: پاسخ‌های کیفری به جرم فرار از خدمت	۱۱۱
فصل دوم: پاسخ‌های مربوطه به جرم فرار از خدمت	۱۳۷
بخش پنجم: ارزیابی مطالب و ارائه پیشنهادات	۱۴۹
فصل اول: ارزیابی مطالب	۱۴۹
فصل دوم: ارائه پیشنهادات	۱۵۹
فهرست منابع و مآخذ	۱۶۹
الف: کتب	۱۶۹
ب) قوانین و فرهنگ‌ها	۱۷۱
ج) مقاله‌ها	۱۷۲

مقدمه

امنیت و آسایش عمومی از ضروری‌ترین نیازهای جوامع بشری است که حفظ آن از وظائف و مسئولیت‌های نیروهای مسلح می‌باشد. نظم و انضباط شالوده نیروهای مسلح بوده که بی‌نظمی در این نهاد می‌تواند امنیت داخلی و خارجی را به خطر اندازد.

به دنبال گسترش روزافزون برون‌گرایی در جوامع صنعتی، حفظ نظام امنیتی جامعه به سازمان‌های به نام ارتش محول شد که از کلیه ویژگی‌های یک نهاد برخوردار می‌باشد و رعایت سلسله مراتب وجود روابط غیرشخصی و وجود ضوابط انضباطی تعیین شده، ارزیابی مداوم و آموزش مستمر در طول خدمت از جمله ویژگی‌هاست. از جمله نهادهای مهم در هر جامعه نهادهای نظام است. کارکرد و وظیفه این نهاد دفاع از حیات جامعه و تمامیت ارضی و حفظ استقلال همه جانبه است. با توجه به اصل ۱۴۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: «ارتش جمهوری اسلامی ایران پاسداری از استقلال و تمامیت ارضی نظام جمهوری اسلامی کشور را برعهده دارد».

برای هر نیروی نظامی علاوه بر کمیت افراد، قدرت تحرک جذب و کارایی افراد نیز اهمیت زیادی دارد. بدین منظور لازم است افراد نظامی از هر جهت در شرایط معین و وضعیت آموزشی معقولی قرار داشته باشند.

در دوره خدمت سربازی، جوان با جامعه‌ای نو و نظامی متفاوت با نظام محیط قبلی خود مواجه می‌شود. چیزی که بیش از همه در این نظام و در این مقطع زندگی جوان اهمیت خاص دارد، این است که جوان باید خود را با مقررات حاکم در نهاد نظامی تطبیق دهد. این جامعه باید از بستگی و هم‌شکلی ساختاری و رفتاری بهره‌مند باشد. بنابراین و خود این تمام بستگی تام به انضباط حاکم در آن دارد. بدین منظور افراد باید از قوانین سرپیچی کنند زیرا تخطی از قوانین و فرمان‌ها واکنش‌های شدیدی را به دنبال خواهد داشت.

تحقیقات انجام گرفته اداره کل نیرو پیشگیری سازمان قضایی نیروهای مسلح نشان داده است که معمولاً در زمان جنگ سربازان بیش از زمان صلح دچار اختلال روانی می‌شوند و محیط ناامن نیز همین تأثیر را بر آن‌ها می‌گذارد زیرا سرباز با از دست دادن آزادی خود دست بکشد و به انضباط نظامی تن دهد. این تحول در او یا زود در شخصیت او منعکس گردیده و او را دچار تعارض و اختلالات گوناگون روانی می‌کند.

معمولاً پایوران و وظیفه‌هایی که وارد نیروهای مسلح می‌شوند دارای خصوصیات متفاوت از هم هستند و هریک دارای محل سکونت، وضعیت خانوادگی فرهنگی و اخلاقی مخصوص به خود می‌باشند و وقتی وارد نظام می‌شوند در برابر وضعیت‌های جدید واکنش‌های متفاوتی از خود نشان می‌دهند. عده‌ای با پذیرش آن و به سادگی خود را با محیط و شرایط جدید تطبیق می‌دهند و از هنجارهای سازمانی تبعیت می‌کنند ولی عده‌ای دیگر بنا به دلایلی نمی‌توانند خود را تطبیق دهند. عدم سازگاری این دسته ممکن است ریشه در مضامین شخصیتی مشکلات خانوادگی و یا مسائل اجتماعی و یا حتی مسائل مربوط به الگوهای سازمانی و قوانین و ... داشته باشد.

جرم فرار از خدمت از جمله مهم‌ترین جرائم خاص نظامیان است که با توجه به حساسیت مأموریت نیروهای مسلح، عدم حضور به موقع کارکنان در محل خدمتی به ویژه وقتی مرتباً بین از کارکنان حساس، مسئول، فرمانده باشند، مأموریت و انجام وظیفه بگان را مختل می‌نماید. جرم فرار از خدمت از جرائم عمدی و مستمر می‌باشد که احراز سوءنیت خاص در برخی از مصادیق آن عروض می‌باشد. قانونگذار به لحاظ اهمیت موضوع یک فصل از قانون جرائم نیروهای مسلح را به این جرم اختصاص داده است و نظر به اینکه

اکثر کارکنان نیروهای مسلح را نیروی جوان که در سنین ۱۸ سالگی تمام وارد خدمت و شغل نظامی می‌شوند تشکیل داده که به علل مختلفی از جمله سختی محل و مقررات خدمتی، دوری از خانواده، عدم آموزش حقوقی و قضایی کارکنان، احساس بیهودگی خدمت در بین کارکنان وظیفه، بی‌عدالتی و عدم توجه کافی در معافیت‌ها و برخوردهای تحقیرآمیز، عدم بکارگیری نیروها در بهارت‌ها و تخصص‌های مورد علاقه و ... مرتکب جرم فرار از خدمت

می‌شوند.

بدین است. شناسایی ماهیت و ارکان علل ارتکاب جرم فرار از خدمت و ارائه راه‌کارهایی باعث حفظ نظم در نیروهای مسلح و اجرای دقیق مأموریت‌ها در برقراری نظم و امنیت در جامعه و اقدامات پیشگیرانه از وقوع جرم را آسیب‌ها به افراد خواهد شد.

با توجه به حساسیت مأموریت نیروهای مسلح جرم فرار از خدمت که از شایع‌ترین جرائم خاص نظامین است به ویژه در زمان‌های بحرانی و جنگ صدمات غیرقابل جبرانی به بار می‌آورد. از سوی دیگر، ضمانت اجرای کیفری مقرر در زمان‌های از جمله حبس با توجه به جوان بودن مرتکبین این بزه (که در سن ۱۸ سالگی وارد خدمت و شغل نظامی می‌شوند) لطمه روحی و اجتماعی شدیدی

وارد می‌سازد که این برچسب می‌تواند باعث محرومیت‌های اجتماعی ایشان در آینده شده و مسیر زندگی آن‌ها را دگرگون سازد.

جرم فرار از خدمت یکی از جرائم مهم در نیروهای مسلح است که با توجه به حساسیت محیط‌های نظامی، ترک محیط خدمت جرم محسوب می‌شود. بنابراین رفتاری که در سایر محیط‌های اداری تنبیه است در محیط نظامی جرم تلقی می‌شود و پرونده به دادسرا ارسال و مطابق قانون برای آن مجازات تعیین شده است.

هر چند مواردی از جرم‌زدایی و برطرف کردن برخی ابهام‌ها و تأسیس نهادهای جدید در قانون جرائم نیروهای مسلح مصوب سال ۱۳۸۲ و اصلاح موادی از قانون وظیفه عمومی مصوب ۱۳۹۰ دیده می‌شود ولی به نظر می‌رسد این اقدامات در حد انتظار مؤثر و کافی نبوده است.

زمانی که از یک جرم بحث می‌کنیم قطعاً باید به ساختار جامعه و مجموعه‌ای از روابط اجتماعی که در آن ساختار حاکم است توجه کنیم، همانطور که امیل دورکیم در کتاب درباره عدلیم کار اجتماعی خود (۱۸۹۴) اشاره کرده است: جرم یک مسئله اجتماعی است و اگر جامعه نباشد قطعاً جرمی رخ نخواهد داد بنابراین جرم در یک محیط و ساختار اجتماعی معنی پیدا می‌کند.

جرم فرار از خدمت از جمله جرائمی است که مختص محیط نظامی است که خدمت کردن در آن محیط جنبه اجباری پیدا می‌کند. تحقیقات نشان داده است که جرم فرار از خدمت دارای ابعاد گوناگونی است و شناخت آن مستلزم بررسی عوامل متعدد در داخل و خارج از محیط نظامی است.

به‌رغم آنکه نیروهای مسلح مظهر نظم و انضباط هستند، لیکن نوع جرم در این بخش از جامعه نیز گریزناپذیر است. یکی از جرائمی که در خصوص نظامیان مطرح بوده و از مهم‌ترین جرائم نیز محسوب می‌شود فرار از خدمت است، عدم حضور فرد یا افراد نظامی در زمان مورد نیاز گاهی مأموریت یگان را با اختلال جدی روبرو می‌کند به همین جهت داشتن یک سیاست جنایی مناسب در قبال جرم فرار از خدمت تأثیر زیادی در مقابله و کنترل آن و افزایش کارآمدی نظام عدالت کیفری و در نتیجه کاهش ظرفیت جنایی این جرم در جامعه نیروها، مسلح خواهد داشت.

قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح بسته به اینکه بزه‌کار از نیروهای کادر یا وظیفه بوده و با در نظر گرفتن این فرار در زمان صلح یا جنگ اتفاق افتاده ضمانت اجراهای کیفری متفاوتی در نظر گرفته که صرف‌نظر از مجازات محارب در بقیه موارد با اتکا به

ضمانت اجرای کیفری حبس و ... در صدد پیشگیری و کنترل این جرم می‌باشد.

ضمانت اجرای غیرکیفری در بخش استخدامی ارتش، سپاه و نیروی انتظامی و قانون خدمت وظیفه عمومی پیش‌بینی شده که شامل اخراج پرسنل ثابت که ایام فرار آنها بیش از شش ماه باشد، تبعید دوره، منع استخدام، منع اعطاء پروانه کسب، منع اعطاء گواهینامه، منع دریافت مستمری از دولت و نهادهای وابسته و ... برای افرادی که فاقد کارت پایان خدمت وظیفه یا معافیت هستند و قطع حقوق و مزایا، کسر حقوق و ... برای هر گروه می‌باشد.

جهت پیشگیری از جرم فرار از خدمت، شناسایی عوامل خطر مانند عدم انعطاف سربازان، کمبود آموزش حقوقی و قضایی، دوری از خانواده، ناتوانی جسمی و روانی و ... مطرح است و در مقابل آن تدابیر حمایتی مانند خویشاوندسازی محرمات، آموزش پرسنل، افزایش عزت نفس و توجه به بهداشت و تغذیه ... مدنظر می‌باشد. از طرفی، حذف موقعیت‌های جرم‌زا مانند جرم‌زدایی از فرار از خدمت متخصصین، معافیت از خدمت وظیفه بدون کارشناسی لازم ... در پیشگیری از این جرم مهم می‌باشد. با توجه به ضعف در شناسایی و دستگیری متهمین و استفاده زیاد رویه قضایی از سیاست تخفیف و

تبدیل مجازات بنظر می‌رسد که آنچه تأثیر بیشتری در پیشگیری از جرم فرار از خدمت دارد، ضمانت اجراهای قوی کیفری است. با توجه به تغییرات و تحولات سریعی که در جامعه ما رخ داده است بدیهی است که عوامل مؤثر بر جرائم به ویژه جرم فرار از خدمت دچار تغییر شده است.

بنابراین با وجود اینکه می‌توان جرم فرار از خدمت را یک جرم انفرادی و انطباضی در سازمان‌های دیگر و در قالب تخلف تلقی کرد، با این حال در نیروهای مسلح جرم محسوب می‌گردد. در جرم فرار از خدمت عوامل مختلفی تأثیر گذارند که به طور کلی به چهار دسته تقسیم می‌شوند:

- ۱- عوامل درون‌سازمانی: عواملی که در درون محیط خدمت بر رفتار فرد تأثیر می‌گذارد. (ناخوشایندی فرد از محیط کار خود)
- ۲- عوامل برون‌سازمانی: عواملی که در خارج از محیط کار بر فرد تأثیر می‌گذارد. (مشکلات خانوادگی)
- ۳- عوامل میان‌فردی: عواملی که در روابط بین افراد بر رفتار آنها تأثیر می‌گذارد. (روابط ناصحیح)
- ۴- عوامل درون فردی: عوامل که ناشی از مسائل درونی روانی است. (مانند مشکلات روانی و شخصیت فرد ناشی از شرایط)

این چهار قسم با ترکیب هم، زنجیره‌ای از متغیرهای انگیزشی و روانی را فراهم می‌کنند که نهایتاً به ارتکاب جرم فرار از خدمت منتهی می‌شوند، این جرم به انگیزه درونی فرد برای خدمت، رضایت‌مندی از محیط خدمت، محیط فیزیکی، ساختار مدیریتی سازمان، نوع روابط حاکم بین افراد و شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه بستگی دارد.

فرار از خدمت از شایع‌ترین جرائم ارتكابی در نیروهای مسلح است که به صورت پیشگیری به ویژه در بین کارکنان جوان وجود دارد. مجازات‌های کیفری مقرر در قانون از جمله حبس هرچند در آراء محاکم نظامی به استناد ماده ۳ الی ۷ قم ج نم مصوب سال ۱۳۸۲ به جزای نقدی تبدیل و تخفیف می‌یابد، لیکن به جهت عدم امکان پرداخت جزای نقدی توسط سربازان جوان و ترس از اعلام این موضوع به خانواده‌ها به لحاظ عجز از پرداخت جزای نقدی، در اجرای ماده ۲ ق. م. م به زندان معرفی می‌گردند که با توجه به موقعیت سنی و داشتن آمادگی لازم جهت حرکت به سوی و سوی سایر جرائم، ممکن است آسیب‌های جبران‌ناپذیری به مربعیت اجتماعی این افراد در آینده وارد شود.

قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲ در جرم‌زدایی جرم فرار از خدمت عقب‌نشینی‌های محدودی را مد نظر قرار داده

است از جمله بند الف ماده ۶۰ قانون مذکور که فرار مرحله اول به مدت کمتر از ۶۰ روز را جرم تلقی ننموده است. از سوی دیگر، قانون خرید خدمت سربازی با وقوف به ناکارآمدی آن غیراجرایی شد. هر چند تا حدودی اقدام به وضع ضوابط و مقرراتی در این خصوص گردیده ولی تحقیقات لازم در ابعاد مختلف موضوع که دامنه مسئولیت بگان‌ها را در قبال این جرم مشخص نماید صورت نگرفته است.

در این کتاب سعی شده ماهیت و ارکان تشکیل‌دهنده این جرم، و اما برون‌زمانی و برون‌سازمانی مؤثر در ارتکاب آن، چالش‌های سیاست‌گذاری کشور و آسیب‌های وارده به افراد و جامعه مورد بررسی قرار گیرد.